IL-BIDWI

FOLJU MAHRUĠ DARBTEJN FIX-XAHAR MID-DIPARTIMENT TAL-BIEDJA

Editur, G. Zammit-Marmarà M.B.E

Nru. 62 IL-ĠIMGHA, IL-15 TA' ĠUNJU, 1945. Nru. 62

IL-BIEDJA U L-PROGRESS

(R. BIASINI, DIRETTUR TAL-BIEDJA).

WIEHED mill-punti l-iżjed impurtanti li l-bidwi għandu jħabbel rasu fuqu hu kif jista' jieħu prodott ikbar mill-art li għandu taħt idejh. Kemm jekk dan ifisser demel iżjed, kultivazzjoni aħjar, kura ikbar u ħarsien mill-mard u mill-insetti jew ħwejjeġ oħra, il-fatt biss li inti tieħu prodotti iżjed bil-kotra u itjeb milli kont tieħu qabel ifisser progress fil-biedja—ifisser illi inti għaddej il quddiem.

Il-kwantità ta' raba' li għandna f'dawn il-Gżejjer huwa limitat, u dana ma jħallix illi bidwi li jkun irid jieħu raba' iżjed isib jinqeda, u b'hekk ġara illi kull missier kien iqassam lil uliedu biċċa mir-raba' li għandu hu; l-ulied jiżżewġu u jerġgħu jagħmlu l-istess, u b'hekk l-oqsma tar-raba' li fihom infishom kienu ġà bizżejjed żgħar komplew ċkienu. L-industrja tal-bini kompliet ukoll ċekknet ir-raba' tal-pajjiż, u għalhekk naslu biex nammettu illi aħna nistgħu biss nieħdu prodotti iżjed mir-raba' billi nikkultivawh aħjar.

L-ewwel pass li jiħtieġ illi jittieħed mill-bdiewa hu li ma jħallux il-prodotti jispiċċaw fix-xejn imħabba l-mard. Huwa inutili li wieħed ikompli jikkultiva r-raba' bħalma kienu jikkultivawh nannietna. Dak kien żmien meta wisq ftit konna nafu bil-mard. Iż-żminijiet tbiddlu u jiħtieġ li aħna nitbiddlu magħhom ukoll.

Li kieku ħaġa tista' tkun li nqajmu lil wieħed minn nannietna li ilu mejjet erbgħin sena, dana jibqa' mibluh meta jara l-progress kbir li sar fid-dinja; progress fil-baħar, taħt il-baħar, fl-art, fl-ajru, fil-bini, fil-fabbriki, fil-kura tal-mard, u x'naf jien. Bħalma sar progress f'kull sengħa, hekk ukoll sar progress fil-biedja. Il-bidwi li jwaħħal f'rasu li jrid jibqa' bħall-antiki, ma jista' qatt itejjeb il-posizzjoni tiegħu u ta' wliedu. Jiħtieġ illi l-bidwi jisma' minn dawk in-nies illi għamlu żmienhom jistudjaw biex itejbu senegħtu.

Bħala eżempju nista' nsemmi l-kas tal-bergħud f'dan l-istaġun. Il-bergħud deher bil-kotra u ħafna bdiewa flok ma fittxew irmedju ħallew dan l-insett jeqred ix-xitel kollu, żergħu u reġgħu żergħu, u frattant il-bergħud dejjem jiżdied b'dannu kbir għalihom u għall-bdiewa sħabhom, fil-waqt li dan seta' ġie meqrud minnufih b'mistura tan-Nikotina. Rimedji għalih il-lum hawn ħafna u l-bdiewa jafu bihom. Il-mard u l-insetti tal-prodotti jidhru weħidhom, iżda ma jinqerdux weħidhom.

Mela ejjew nimxu 'l quddiem mad-dinja fil-progress li sar fil-kultivazzjoni tal-prodotti. Meta d-Dipartiment tal-Biedja jirrikkmanda xi ħaġa, sinjal li hu jkun żgur li din hi tajba u li ġiet bizżejjed ippruvata qabel. Meta l-Gvern għall-ġid tal-Biedja u tal-pajjiż kien beda jżid ir-raba' saqwi, il-bdiewa stess kienu bdew igemgmu—forsi għax ħarsu lejn il-ftit xelini li riedu jħallsu kull sena bħala kiri tal-kanni u tax-xogħol—iżda l-lum kollha jafu kemm swielhom dak id-daqsxejn ilma li l-Gvern ressaq fir-raba' tagħhom! Ġid għalihom u għall-pajjiż.

Il-biedja għamlet progress f'kollox, u aħna jiħtiġilna nimxu maż-żmien.

TORBIJA TAL-FNIEK

(Henry J. Mifsud, F.Z.S., M.B.R.C.)

Il-lum sejjer ngħid xi ħaġa dwar il-korriment tal-fenka, u x'nistgħu nagħmlu biex kemm jista' jkun niskansawh.

Il-fenka tkorri l-istess ħaġa bħalma jista' jkorri kull annimal ieħor, meta dan jiġi biex iferragħ, imma l-fenka aktarx li hija waħda mill-iżjed annimali soġġetti għal dan il-korriment. Il-korriment tal-fenka aktarx li jkun kaġun ta' waħda jew iżjed minn dawn l-affarijiet: (a) Eżerċizzju żejjed; (b) Eċċitament kbir; (ċ) Qbiż mill-għoli; (d) Tbagħbis tal-fenka bla bżonn; (e) Mard internali.

Ngħandniex xi ngħidu, dawn l-eżempji li tajna hawn fuq igħoddu għal meta l-fenka tkun imgħammra, u mhux fi żminijiet oħra. Mela għalhekk, għandna dejjem noqogħdu attenti biex ma nħallux il-kawżi li semmejna jissuċċiedu u hekk il-fenka tferragħ b'wiċċ il-ġid.

In-numru ta' żrameġ f'boton ivarja minn 1 sa 13, għalkemm btan ta' 14 jew 17 m'humiex rari. Issa meta n-numru jkun kbir, jiġifieri iżjed minn ħamsa jew sitta, hemmhekk allura wieħed għandu joqtol l-iżjed żrameġ żgħar u debboli, u jħalli l-aħjar sitta.

Iż-żrameġ jitwieldu bla pil, għajnejhom magħluqa u aktarx torox ukoll. Sa ħmistax jew għoxrin ġurnata dawn ikunu b'għajnejhom imwaħħla jew issiġillati, u sa dan iż-żmien ukoll ikunu għadhom fil-bejta.

Minn xi drabi, meta nsibu xi żarmuġ barra mill-bejta (u dan joħroġ aktarx b'kumbinazzjoni) għandna nieħdu ħsiebu u nqegħduh ma' l-oħrajn.

Ħafna nies jagħmlu żball kbir billi meta l-fenka tagħhom tferragħ dawn ma jagħtux kas taż-żrameġ għax jibżgħu li jekk jarawhom dawn jiksħu jew inkella toqtolhom ommhom. Ma għandniex xi ngħidu ,tbagħbis bla bżonn m'huwiex tajjeb, imma għallinqas wieħed għandu jarahom darba kulljum sakemm jiġu biex joħorġu mill-bejta, għal xi fenek mejjet.

Niftakru wkoll li fenek wieħed mejjet fil-bejta huwa bizżejjed biex ikun kaġun tal-qirda tal-boton kollu.

Meta nkunu sa neżaminaw il-boton għandna dejjem inneħħu l-fenka qabel u nagħtuha xi ħaġa x'tiekol, din nerġgħu nqegħduha lura meta nkunu rajna ż-żrameġ.

Skond Darwin, il-fenek selvaġġ (Lepus cuniculus), aktarx li jkollu għaxar żejżiet (mammae) fil-waqt li l-Belgian Hare ma jkollux ħlief sitta; iżda fil-fniek domestiċi (Dutch, Flemish Giant, Chinchilla, Silver Foxes, eċċ.), dan in-numru jvarja. Dan huwa pont importanti ħafna li wieħed għandu ikun jaf dwar il-fenka tiegħu, għax hekk huwa jkun jista' jikkalkula kemm għandu jżomm żrameġ meta l-fenka tferragħ.

SRIEDAK U ĦOSIEN

(J. Orlando Smith)

ĦASI huwa serduk imsewwi li jkun fih aktar pis u laħmu preferut minn ħafna nies. Meta serduk jiġi msewwi x-xejra tiegħu titbiddel, l-istess bħalma jiġri lill-annimali l-oħra kollha li jiġu msewwija. Ma jibqax aktar ġelliedi, isir wisq aktar kwiet. Il-ħasi rari biex jidden, il-għalla u l-qandula ma jibqgħux jikbru u minħabba f'hekk ir-ras tidher iżgħar fil-għajn .Id-denb u r-rix l-iehor jikbru ħafna u jagħtu lill-ħasi dehra sabiħa.

Dawk li jfaqqsu l-bajd isibu li jaqblilhom wisq aktar li jsewwu lil dawk il-flieles li joħorġulhom sriedak, billi dawn iżidu aktar fil-pis u jistgħu jitħallew ilkoll flimkien mingħajr ma jkun hemm dak il-ġlied li jsir bejn is-sriedak.

Il-laħam tal-ħasi huwa aktar bnin u tajjeb u ma jixrafx bħal dak ta' serduk li jkun ġa kabbar il-għalla u l-qandula.

L-aħjar żmien biex wieħed isewwi s-sriedak huwa fil-bidu tas-Sajf. Tħallux lis-sriedak jikbru aktar minn tliet xhur qabel ma ssewwihom. Huwa minnu li s-sriedak jistgħu jissewwew f'kull żmien, iżda meta jikbru wisq l-operazzjoni ssir aktar diffi'li u l-kwalità tal-laħam ma tkunx tajba daqs dak ta' sriedak li jiġu msewwijin bejn it-tieni u t-tielet xahar ta' ħajjithom.

Għodod meħtieġa

F'dawn il-gżejjer hawn drawwa li wieħed isewwi lis-sriedak bl-ewwel oġġett li jaqta' li jiġi fl-idejn. Ħafna ftit jimpurtahom jekk is-sikkina li jużaw tkunx nadifa jew maħmuġa. Jaqtgħu u jiftħu lis-serduk, kif ġie ġie, u minħabba din it-traskuraġni jintilfu ħafna flieles.

Barra minn Malta hemm nies speċjalisti għal dan ix-xogħol u l-mewt fost il-flieles imsewwija rari li tiskorri tlieta fil-mija. Huma jużaw sikkina taqta' forma ta' trunġett li jużaw l-iskrapan, għandhom forbiċi (speċi ta' mqass mhux misnun u ċatt fit-truf tiegħu) biex bihom jinġibdu l-membri li jridu jitneħħew; molla biex tinżamm il-ferita miftuħa u ġewwa jidher sewwa, u pinzetta biex jinġabar xi ħmieġ, rix, jew kull oġġett ieħor li jista' jaqa' fil-ferita.

B'dawn il-ftit strumenti t-tiswija ssir inqas perikoluża u aktar faċli.

Kif issir l-operazzjoni

Qabel l-operazzjoni sawwem lis-sriedak mill-anqas għal 24 siegħa sabiex l-imsaren ikunu vojta. Irid ikollok dawl tajjeb. L-operazzjoni għamilha fuq kaxxa jew qiegħ ta' kartell. Orbot lis-serduk minn saqajh it-tnejn u dendlu ma' xi pis għal naħa tal-kartell u minn taħt ġwienħajh ma' pis ieħor u dendlu man-naħa l-oħra tal-kartell. Meta s-serduk jiġi marbut ma' pis fuq kull naħa tal-kartell jew kaxxa jkun aħjar għaliex ikun jista' jiġi mdawwar mingħajr ma jkun hemm bżonn li wieħed joqgħod iħoll u jorbot.

Xarrab u neħħi r-rix ftit il bogħod minn l-aħħar żewġ kustilji, sewwa sew quddiem il-għadma tal-koxxa. Aqsam bejn l-aħħar żewġ kustilji tul ta' xi pulzier jew pulzier u nofs. Waħħal il-molla li semmeina aktar 'il fuq biex il-ferita tinżamm miftuħa. Malli tagħmel dan, il-membri li trid taqta' jitfaċċaw minnufih. Warrab l-imsaren u bil-forbiċi aqla' l-membri mingħajr ma tmiss l-arterja ewlenija. Jekk din l-arterja tinqlaqat il-fellus jisvina sakemm imut. Wieħed irid joqgħod attent tajjeb li l-membri jinqalgħu sħaħ bil-għeruq kollha.

Nies tas-sengħa jagħmlu biss ferita waħda u minn ġo fiha joħorġu ż-żewġ membri. Oħrajn jagħmlu żewġ qasmiet waħda f'kull naħa. L-esperti għal din l-operazzjoni ma jeħdux aktar minn żewġ minuti. Malli jispiċċaw jorbtu l-ferita, jew żewġ feriti, b'ħajta minn kull naħa. Xejn ħafna ħjata.

Wara għaxart ijiem il-ferita tgħib għal kollox.

Min ma jkunx tal-prattka u jagħmel attenzjoni jista' joqtol ħafna flieles. L-aħjar illi l-ewwel wieħed jipprova fuq tjur mejta biex jilħaq jitgħallem u jkun jaf sewwa fejn għandu jaqsam u x'għandu jneħħi. Il-flieles li jmutu taħt l-operazzjoni jkunu tajbin għall-ikel daqs dawk li jinqatlu.

Difetti komuni

Ħafna drabi meta l-operazzjoni ssir minn dawk li ma għandhomx prattka, is-sriedak li jiġu operati ma jkunu msewwija xejn u qatt ma jsiru ħosien. Meta jiġri hekk is-serduk la jibqa' tajjeb għar-razza, u la jibqa' serduk, u lanqas isir ħasi. Dan jiġri aktarx għaliex fihom titħalla xi biċċa mill-membri li kellhom jitneħħew u għalhekk is-serduk jibqagħlu nofs enerġija u ma jikbirx kif imissu. Dik il-biċċa li titħalla tikber b'mod tal-għaġeb u terġa' tagħti dik li speċi ta' enerġija, mhix flokha, lis-serduk.

F'dawn il-Gżejjer naraw għadd kbir ta' dan id-difett fuq is-sriedak imsewwija.

B'daqsxejn ta' attenzjoni d-difett nistgħu naħarbuh u wieħed jikseb ħosien li jsiru l-ġmiel tagħhom.

Wara l-operazzjoni t-tjur imsewwija għall-ewwel tlitt ijiem għandhom jinżammu għalihom u mitmugħa għasida biss. Meta jgħaddu t-tlitt ijiem tista' titlaqhom ma' l-oħrajn.

IL-KOLTIVAZZJONI TAL-PJANTI ANNWALI

(A. Muscat)

FL-AĦĦAR artiklu li deher f'"Il-Bidwi" fuq il-pjanti annwali jien tkellimt fuq ix-xorta ta' pjanti ta' l-istaġun li jikbru f'dawn il-Gżejjer u fissirt kif inhuma mqassmin. Il-lum sa nikteb fuq il-koltivazzjoni tagħhom u naħseb li dan ikun ta' għajnuna kbira lill-bdiewa.

Ta' spiss naraw li qalb il-ħaxix ħażin li jikbru fir-raba' tagħna, jinsabu ħafna fjuri li jixbhu x-xorta ta' pjanti li jien semmejt fl-artiklu ta' qabel. Insibu pjanti selvaġġi ta' papoċċi (*anthirrinum*), lellux isfar (*chrisanthemum*), kaħwejla blu u ħamra (*Anemoni*), Denb il-ħaruf (*Mignonette*), Resedan u oħrajn. Dawn jikbru bħala pjanti selvaġġi minn sena għall-oħra, li juri biċ-ċar li l-koltivazzjoni tax-xorta ta' pjanti li semmejt mhix ħaġa diffiċli.

Il-ġardinar jew bidwi tas-sengħa għandu, qabel xejn, jaħdem biċċa mill-art tiegħu sewwa f'post xemxi għal bosta minn dawn ix-xorta ta' pjanti u wara jqassam fi ħmiemel żgħar. Jiħtieġ li min jiżra' jkollu rixtellu biex bih iwitti l-ħamrija u jneħħi kull tub jew ġebel li jkun hemm fl-ħmiemel. B'hekk meta ssaqqihom bil-bexxiexa, iż-żerriegħa ma tinġabarx f'rokna waħda jew tibqa' fuq xi ġebla u ma tinbitx.

Meta tiżra', tiżrax sfiq, għax inkella x-xtieli jitilgħu f'xulxin u jibqgħu rqaq u mingħajr saħħa. Billi ħafna miż-żerriegħa hi żgħira ferm tajjeb li l-bidwi jħallatha ma' xi ftit ramel fin u jiżra' ħafif ħafif. B'hekk ikollu xtieli b'saħħithom u b'zokk oħxon.

Wara li jitlestew il-ħmiemel, lesti l-art fejn tkun se jkollok tħawwel dawn ix-xtieli. L-art għandek tagħtiha xi ftit demel u taħdimha, jekk jista' jkun wara li tkun għamlet xi bexxa xita. Din tgħin ħafna biex it-tub jitfarrak u l-art tinħadem aħjar. Qatt ma għandek taħdem l-art meta tkun imxarrba sewwa jew tkun iebsa ħafna.

F'dan l-artiklu m'iniex sa nitħaddet fuq il-*koltivazzjoni tal-fjuri għall-ornament, iżda għaż-żerriegħa*. Hu wisq meħtieġ li l-bidwi jħawwel dawn ix-xtieli waħda waħda u mhux tnejn tnejn jew tlieta f'salt u jagħtihom wisa' biżżejjed biex il-pjanta tiżviluppa ruħha. Il-wisa' ta' dawn ix-xtieli jiddependi fuq ix-xorta ta' pjanti Ġeneralment pied jew pied u nofs hu biżżejjed biex il-pjanta tiżviluppa ruħha sewwa. Nistħajjel min jistaqsini: "X'hemm bżonn li wieħed iħawwel dawn ix-xtieli waħda waħda u mhux tnejn jew tlieta daqs kemm huma rqaq?" Meta l-bdiewa jibdew jikkultivaw raba' sħiħ b'waħda minn x-xorta ta' pjanti tal-fjuri ta' l-istaġun għaż-żerriegħa, ikun hemm bżonn li malli dawn il-pjanti jibdew jagħmlu l-fjuri, issir l-għażla

(Jissokta fil-faċċata 3)

IL-FRAWLI

(Kif taqtagħha u tibgħatha għas-suq)

(C. Zammit-Marmarà, M.B.E.)

HAĠA li tagħti ħafna fastidju lix-xerrej u telf lill-bejjiegħ u wkoll telf ta' qligħ lill-bidwi, hu l-mod kif wieħed jiġbor il-frawli u jibgħatha s-suq.

L-ewwelnett ħaġa li hi wisq meħtieġa hi li tiġbor frott ta' l-istess sajran. Frawla nofsha bajda u nofsha ħamra flimkien ma' oħra bil-lewn imlaħħaq ma jgħoddux, u ma jiġbdux għajnejn ix-xerrej. Anqas ma joqogħdu flimkien frott f'waqtu u frott imgħoddi. Ħaġa oħra meħtieġa hi li wieħed jagħżel frott ta' l-istess daqs meta tkun frawli Ingliża. Il-frott għandu jinġabar bil-għaqal, sew il-frawli Maltija (iż-żgħira) kemm il-frawli Ingliża. Kemm jista' jkun il-frawli m'għandux jiġi mkagħbar bl-idejn. Il-frotta għandha tinqata' mix-xitla mhux bil-ġbid iżda billi taqbad iz-zokk bejn subgħajk il-kbir u l-werrej u b'difrejk taqta' z-zokk u wara tqiegħda bil-mod mill-ewwel fil-qoffa, li fiha tkun sa tibgħatha s-suq. Il-frawli Maltija għandha tinġabar iżjed bil-kura u għandha tkun nadifa, għax il-biċċa l-kbira din il-frotta ma tinħasilx. Biex il-frott jinżamm tajjeb għandek dejjem tqiegħed ftit tiben madwar ix-xitel ħalli b'hekk il-frott jibqa' sabiħ u nadif u barra minn hekk it-tiben iżomm ukoll l-art niedja u friska.

Il-Għala l-Frawli m'għadhiex tagħti Frott daqs qabel

Ħafna bdiewa jilmentaw illi l-frawli ta' dan iż-żmien m'għadhiex tagħti frott daqs fl-imgħoddi. Il-gwaj ta' dan kollu nsibuh fil-fatt illi bosta mill-bdiewa kienu jħallu lill-pjanti jagħmlu kemm iridu frott u xitel ġdid flimkien.

M'għandniex xi ngħidu, il-frawli ma tistax tagħti frott bil-kotra u ħafna xitel fl-istess waqt! Jekk wieħed iħallihom hekk, allura l-frawli tnaqqas il-qawwa tagħha u tispiċċa biex tiġi mimsusa minn mard u insetti, u x-xitel li jittieħed minnhom qatt ma jista' jagħti frott kemm imissu.

Il-biedja tal-frawli hu wieħed mill-prodotti li jħallu l-aktar qligħ iżda l-bidwi li jidħol għal dan ix-xogħol jinħtieġ li jimxi bil-għaqal u jagħmel kollox bil-qalb u bil-ħsieb.

Il-frawli, nistgħu ngħidu, qatt ma tagħti prodott hekk qawwi li jista' jwaqqa' s-suq, u dak il bidwi li jkun jista' jaqta' qatgħa frott sewwa kulljum ikollu qligħ ġmielu.

Biex ix-xogħol imur tajjeb jeħtieġ wieħed jagħżel xitel minn pjanti għammilin u b'saħħithom. Jekk għandu bosta pjanti l-aħjar li jagħmel hu li jagħżel ftit minnhom, jaqtagħlhom il-frott malli jitfaċċa u jħallihom jitfgħu l-qawwa tagħhom fuq ix-xitel; dak ix-xitel li tarah debbli nieħ'h u ħalli l-oħrajn li jidhru b'saħħithom.

Agħżel dejjem minn dawk il pjanti li jarmu xitel bikrija, u żommhom indaf mid-dud. Dawn għandek tħawwilhom kemm tista' 'l bogħod minn fejn għandek frawli oħra.

Kif tieħu Xitel ġdid

Biex tieħu xitel tajba, malli dawn jitfaċċaw qabbadhom ma' wiċċ it-trab, u tista' żżommhom fil-post billi tqiegħed ġebla fuq iz-zokk qrib ix-xitla. Malli x-xitla xxenxel aqta' t-tarf tagħha biex ma tkomplix tiġri u tagħmel xitel ieħor minn fuq ix-xitla l-ġdida u b'hekk il-forza tmur kollha fuqha. Malli xxenxel sewwa aqtagħha minn m'ommha.

Qatt tħalli iżjed minn erba' xitliet kull pjanta.

Jiħtieġ wieħed jiftakar illi l-frawli tmur tajjeb biss f'art maħduma sewwa u mdemmla kif imiss. Jiħtieġ tinżamm imnaddfa tajjeb mill-ħaxix ħażin.

Id-demel m'għandux jintgħata fil-fond; għandna niftakru illi l-għeruq jinżlu biss fl-ewwel sitt pulzieri ħamrija.

Is-*Sulfat ta' l-Ammonja* hu bil-bosta meħtieġ għall-frawli, sew għall-frott u kemm għax-xitel. Hu jista' jintgħata ma' l-ilma jew inkella fil-ħammiela. Ftit kultant hu wisq aħjar minn ħafna mogħti darba.

Meta wieħed jonqox madwar il-pjanti għandu joqgħod attent li ma jersaqx wisq qrib l-għeruq għax jagħmlilhom il-ħsara. Jekk tħarrek l-għeruq il-pjanti jbatu.

Għalkemm aħna nsibu ħmiemel tal-frawli ta' erbgħa u wkoll ħames snin li għadhom jiffruttaw, aħna tal-parir illi x-xitel għandu jiġġedded kull tliet snin, jiġifieri wara tlitt isjuf li jkun iffrotta. Wara t-tielet sena, għalkemm jkomplu jiffruttaw, il-frott ma jkunx hekk abbundanti. Sat-tielet sena l-prodott ikun tajjeb, imbagħad ix-xitel jibdew inaqqsu u jkerrhu l-frott. L-aħjar mod hu li ġġedded ftit ħmiemel kull sena, b'mod li jkollok ħmiemel ta' sena, sentejn u tliet snin.

IL-KOLTIVAZZJONI TAL-PJANTI ANNWALI

(Jissokta mill-faċċata 2)

tagħhom u tisfija bir-reqqa mill-kuluri l-oħra li ma jaqblux mal-kulur li nkunu rridu. Nagħmlu li l-bidwi jħawwel dawn ix-xtieli tnejn tnejn u waħda toħroġ b'kulur mod u l-oħra b'kulur ieħor, aħna ta' bilfors ikollna naqilgħuhom it-tnejn, għax dawn ikollhom l-egħruq f'xulxin, fil-waqt li meta tħawwel waħda waħda, aħna naqilgħu waħda biss.

Li nħallu lewn wieħed biss, huwa wisq meħtieġ, għaliex jekk ikun hemm lewnijiet oħra, iż-żerriegħa li niġbru mix-xtieli toħroġ kollha mdakkra. Din il-ħaġa l-bidwi għandu dejjem iżommha quddiem għajnejh u f'din il-biċċa xogħol għandu jaħdem bl-akbar skruplu u bir-reqqa kollha. Ħafna huma l-mezzi biex iż-żerriegħa tiddakkar, sew iż-żerriegħa tal-ħaxix ta' l-ikel, kemm dik tal-fjuri. F'dan ix-xogħol ta' tidkir hemm in-naħal, il-farfett u insetti oħra li fiha għandhom sehem kbir. Barra minn dan, hemm bosta pjanti li jiddakkru minn xulxin.

Fost ix-xorta ta' pianti ta' l-istaġun, xi wħud jinżergħu mill-ewwel fir-raba', anzi jkun ta' vantaġġ kbir li jsir dan; bħalma huma l-Gipsophila, il-Linum, il-*poppies* u l-Mignonette. Wara li dawn jinbtu u jkunu kbar mhux ħażin, hemm bżonn li nnaqquhom u ma nħalluhomx sfiq għar-raġuni li jien diġà tkellimt fuqha. Biċċa mill-pjanti ma tantx jgħoddu għall-bdiewa għax iridu jinżergħu u jitħawlu fid-dell bħal ma huma ċ-Cinerarja u oħrajn iridu jinżergħu fl platti taċ-ċeqquf u jitħawlu fil-qsari taħt xi serra bħal Begonia, Calceleoria, Coleus. Dawn m'aħniex sejrin nagħtuhom lill-bdiewa, u kif diġà għidt fl-artiklu ta' qabel, aħna sejrin ninxeħtu fuq dawk il-pjanti kollha li jħallu l-qligħ lilhom u li l-koltivazzjoni tagħhom ma tridx kura ta' reqqa kbira.

Wieħed għandu jħawwel ix-xitel meta t-temp ikun imsaħħab u niedi; b'hekk ix-xtieli jibqgħu friski u ma jbatu xejn. Għall-ewwel ftit ilma hu biżżejjed biex igħinhom jaqbdu, u qatt ma għandu wieħed issaqqihom bl-ilma ġieri malli jħawwilhom għaliex l-egħruq tagħhom ikunu dgħajfin u rqaq ħafna u l-ilma żejjed iħerrihom. Għal dan ix-xogħol hemm bżonn ta' kitla biż-żennuna jew bexxiexa. Wara li x-xtieli jkunu qabdu, l-ewwel ħaġa li għandna nagħmlu, inneħħu l-ħaxix ħażin li jikber fihom u nonqxu l-art ħafif ħafif.

Xi ħadd li ma għandux x'jagħmel, diġà mar isefsef f'widnejn xi bdiewa, forsi biex jaqtagħlhom qalbhom, li l-fjur doppju tal-pjanti li semmejt ma jagħmilx żerriegħa. Biex inserraħ moħħ dawn il-bdiewa, irrid infehmhom illi l-fjur, sew doppju kemm singlu ta' dawn ix-xorta ta' pjanti, jagħmel iż-żerriegħa, barra minn waħda li hi l-pjanta tal-ġiżi *(stocks)*. Il-*ġiżi doppju biss* li ma tagħmilx żerriegħa, u biex wieħed jieħu żerriegħa tajba tal-ġiżi, hemm bżonn li wieħed iħalli minn tlieta sa ħames xtieli bil-fjur singlu ma' kull ħamsa u disgħin xitla ta' fjur doppji. Iż-żerriegħa li jiġbor minn dawn il-ftit xtieli toħroġ ġeneralment 80 fil-mija doppja u hekk ikollu żerriegħa tajba ferm.

IL-FRIEFET U L-PJANTI

(Ant. Valletta)

"LIEMA friefet jagħmlu l-ġid u liema jagħmlu l-ħsara?" Nistgħu ngħidu bla biża' ta' xejn illi l-friefet kollha direttament jagħmlu ġid u indirettament jagħmlu ħsara.

Il-ħajja tal-farfett hija mqassma f'erbgħa: xi żmien fil-bajda, bħala dudu, bħala fosdqa u bħala insett. Meta jkun għadu fil-bajda jew fosdqa la jagħmel ġid u l-anqas ħsara.

Il-Ġid

Il-friefet jagħmlu l-ġid billi jġorru l-polline (dak it-trab tad-dakra safrani jew minn xi daqqiet ta' lewn ieħor li jinsab fuq l-istamini tal-ward) minn fuq warda għall-oħra u hekk idakkru u ssir iż-żerriegħa.

Bosta huma dawk il-pjanti li l-ward tagħhom b'ħilthom biss ma jistgħux ikattru n-nisel għax l-organi tagħhom ma jiżviluppawx fl-istess ħin u għalhekk ma jaħdmux flimkien; għaldaqstant għandhom il-bżonn tal-għajnuna ta' l-insetti jew tar-riħ. Iżda r-riħ jaqdi biss lil xi pjanti, lil dawk il-pjanti li l-ward tagħhom huwa magħmul biex jilqa' dak it-trab kif jiġi mitfugħ minnu. Il-farfett ma għandux ħalq jew munqar, għalhekk ma jistax iqatta' l-pjanti; kulma għandu hija tromba rqiqa ħafna li timbaram qisha ħabel ta' arloġġ u li biha jerda' l-għasel li jinsab moħbi fil-qalba tal-fjura. Fil-waqt li kollu għatxan ikun mitluf ifittex dan l-għasel hekk bniu u hekk meħtieġ għalih jiċċappas bil-polline u meta jżur warda oħra biex jerġa' jixrob, iħalli wrajh dak it-trab li jkun ġieb miegħu minn fuq ward ieħor; dan il-ġarr tal-polline huwa l-ħlas tal-għasel li jieħu, jew bl-għasel il-warda tħallas il-farfett talli ġibilha t-trab hekk meħtieġ għaliha.

Il-Ħsara

L-ftit ħsara li jagħmel il-farfett, bħala insett, hija fit-tiżwiq tal-kuluri tal-ward jew meta jġorr xi trab minn fuq xi xitla marida li kien imissha nqalgħet minn fost ix-xtieli l-oħra ma' l-ewwel sinjal ta' mard.

Il-ħsara l-kbira ssir fit-tieni żmien ta' ħajtu meta dan ikun għadu sura oħra u mhux farfett.

Il-friefet jidħlu fid-dinja, kif ġa għedna, forma ta' bajda bħall-agħsafar u bħall-ħut. Hekk kif jasal iż-żmien il-farfett, b'dehen kbir ifittex u jsib ix-xitla li minnha fil-bidu ta' ħajtu kiel biex trabba, u fuqha jbid, biex uliedu jsibu l-ikel lest meta jfaqqsu, iżda meta din ix-xitla ma tinsabx jew is-siġra tkun nezgħet mill-weraq, allura l-farfett igħaddi x-xitwa moħbi sakemm tasal ir-rebbiegħa, meta mbagħad jbid u jmut, jew inkella jibqa' fosdqa u ma jfaqqasx għal issa.'

Il-bajd fih innifsu huwa ġmiel għax hu tond jew ċatt, għamla ta' ġandra jew tawwali, qisu qara' tal-flixkun, u għamliet oħra; dan mhux lixx, imma kollu rigi qisu ġie mibqux b'xi biċċa għodda fina. Aktarx li nsibuh ġemgħa ġemgħa mwaħħal tajjeb mal-weraq tax-xtieli, iżda kultant insibuh imferrex 'l hawn u 'l hinn. Il-biċċa l-kbira dan insibuh taħt il-weraq biex l-agħsafar u n-nies ma jarawhx u biex ir-riħ u x-xita ma jkagħbruhx.

L-għadd tal-bajd mhux dejjem l-istess. Xi friefet ibidu mijiet ta' bajd filwaqt li oħrajn ibidu waħdiet skond fuq liema pjanti l-bajd ibiduh. M'għandniex ninsew li l-iskop tal-ħajja huwa t-tkattir tan-nisel; għalhekk insibu li l-Farfett l-Abjad, il-Kbir u ż-Żgħir, ibid ħafna għax il-post fejn ibid hu perikoluż, fuq pjanti li jikbru taħt għajnejn il-bniedem u meħtieġa għalih; għalhekk l-għadd tal-bajd jew tad-dud aktarx li jonqos u mill-ħafna jibqa' l-ftit.

Ir-Red Admiral ('Vanessa Atalanta') dak il-farfett iswed bellusi b'faxx ħamrani fuq kull ġewnaħ ippizzjat, sieħbu l-Painted Lady ('Vanessa Cardui') u li Swallow Tail ('Papilio Machaon') ibidu waħdiet, għax wieħed ibid fuq il-ħurrieq, l-ieħor fuq ix-xewk u ta' l-aħħar fuq il-fejġel jew fuq il-bisbies salvaġġ ('Feniculum Vulgare'), pjanti skartati u li nibżgħu minnhom imħabba li jniggsuna jew għax jintnu, u għalhekk il-ftit bajd iseħħ żgur u n-nisel jitkattar.

L-iktar ħaġa li tgħaġġibna hija din, li minn bajda ta' għasfur joħroġ għasfur u minn dik ta' ħuta toħroġ ħuta, imma minn dik ta' farfett ma joħroġx farfett, iżda dudu b'għuħ liema bħalu. Li wara li jiekol il-qoxra tal-bajda li minnha jkun ħareġ jibda jiekol mix-xitla fejn ikun jinsab. Iktar ma jikber iktar iżidlu l-għuħ u lejl u nhar iqatta' mill-weraq sakemm il-libsa tiegħu tkun tiġih żgħira. Hawn id-dudu jieqaf mill-ikel u jidher qisu marid; meta jasal il-waqt il-ġilda tixpakka u taħtha tfeġġ oħra ġdida. Id-dudu jerġa' jibda jiekol b'aptit kbir sa ma l-libsa l-ġdida terġa' tiċkien. Din jerġa' jbiddilha għal darbtejn oħra u iktar ukoll sa ma jikber daqs kemm għandu jikber.

Minn dan nifhmu l-ħsara li jagħmel id-dudu sa ma jikber, għax iqatta' ħafna weraq. Jekk id-dudu jkun fuq pjanti meħtieġa, allura l-ħsara nħossuha bħalma nħossu dik li jagħmel id-dud tal-Farfett l-Abjad, fil-pastard, ġidra, kaboċċ u fil-ward tal-ġiżi u għalhekk inħarsu ikrah lejn dan il-farfett; meta mill-banda l-oħra nilmħu r-"Red Admiral", il-"Painted Lady" jew li "Swallow Tail", nitpaxxew u ngħidu xi ġmiel! Għax ftit jimpurtana mill-ħurrieq, mix-xewk jew mill-fejġel — kos kulħadd xortih fid-dinja!

Barra mid-dud tal-Farfett l-Abjad, għandna dudu ieħor li jagħmel ħsara wkoll; dan hu d-dudu tal-Farfett Kaħlani b'żewġ xagħriet irqaq, waħda ma' kull ġewnaħ ta' wara lejn iż-żaqq ('Long-tailed Blue Lycaena Boetica'), li milli jidher ma jgħixx fostna ħafna. Dan id-dudu li hu ftit u xejn ċatt jidħol fl-imżiewed tal-fażola l-wiesa' li tittiekel ħadra wkoll, u jiekol il-frotta jew jħassarha.

Minn dan naraw li fil-bidu ta' ħajtu, meta jkun għadu dudu, il-farfett jagħmel il-ħsara u fl-aħħar ta' ħajtu jagħmel il-ġid.

TAGĦRIF INTERESSANTI

(C. Zammit-Marmarà, M.B.E.)

Il-"Boyce Thompson Institute" tal-Istati Uniti ta' l-Amerika, ħoloq preparazzjoni kimika li ma ddumx ma titqiegħed għall-bejgħ—jisimha *Seedless-Set*—li biha ddakkar il-fjur tat-tadam. Dan hu l-iżjed magħmul għall-pajjiżi ta' barra fejn it-tuffieħ tadam jiġi ikkultivat taħt is-serer (taħt il-ħġieġ). Il-frott li jiddakkar b'din il-kimika jkun kollu mingħajr żerriegħa, u għal din ir-raġuni din il-kimika wieħed qed jistennieha bi ħrara kbira. Jingħad illi din il-mediċina ma tkunx għalja, u tista' tingħata fuq il-fjuri tat-tadam b'*atomizer* (pompa żgħira li tbixx fin ħafna).

* * *

Jingħad illi t-tfief qiegħed jiġi ikkultivat fl-Amerika biex jagħmlu l-lastku minnu; il-ħass selvaġġ jgħidu li jista' jiġi użat għall-istess ħaġa.

Sewwa jgħidu l-Ingliżi illi "Il-Bżonn hi omm l-invenzjoni."

* * *

Meta l-proviżjon tal-*Peniċillin* jiżdied, jgħid ġurnal Ingliż Veterinarju, jidher li jkun jista' jservi ta' kura tajba għall-marda ta' l-iskorfini tal-majjali? Dan jingħad wara li wieħed jistudja l-esperimenti li saru mit-tobba Heilman u Herrel tal-Klinika ta' Mayo. Dawn għamlu sperimenti fuq 40 ġurdien li kienu b'saħħithom u niġġsuhom bil-marda tal-iskorfini—l-40 ġurdien mietu kollha. Imbagħad ħadu 40 oħra li wara li niġġsuhom ukoll bil-marda ikkurawhom bil-peniċillin. Mill-40 tnejn biss mietu.

Jalla x-xjenza tibqa' ġejja dejjem il quddiem.

IL-WIRJA TAL-ĦXEJJEX, FROTT U FJURI F'SANT'ANTON

Fil-Wirja li saret fil-5 u fis-6 ta' Mejju, 1945, kien hemm tabilħaqq "Stands" sbieħ ta' l-Inbid li kienu armati artistikament mis-Sinjuri G. B. Mallia-Pulvirenti, is-Sinjuri Coleiro Bros., C. Caruana (Rabat), Said (ta' Ħal Qormi), u La Rosa. L-inbejjed li għamlu dawn id-ditti huma kollha magħrufin, u kollha juru kemm tabilħaqq din l-Industria tista' tgħaddi 'l quddiem hawn Malta u f'Għawdex kieku jingħata inkoraġġiment tajjeb. Fil-"Bidwi" tal-15 ta' Mejju, fir-rapport dwar il-Wirja ssemmew biss id-Ditti Mallia Pulvirenti u La Rosa, iżda dan ma jirrifletti bl-ebda mod fuq il-kwalità ta' l-inbejjed jew l-abbiltà tad-ditti li ma ssemmewx.

Nagħtu "prosit" lil kulħadd.